

CASTELAREA CARPATICĂ. FORTIFICAȚII ȘI CETĂȚI DIN TRANSILVANIA ȘI TERITORIILE ÎNVECINATE

(sec. XIII–XIV)

de

Andrei Adrian RUSU
EDITURA MEGA, CLUJ-NAPOCA, 2005

De mult timp istoriografia română nu a mai oferit spre lectura celor interesați, specialiști ori simpli consumatori de producție livrească de istorie, o lucrare la fel de critică precum cea supusă analizei noastre în rândurile de mai jos. Rod al unei munci uriașe ce s-a extins pe o perioadă de peste un deceniu și jumătate, cartea de față „reprezintă dorința de a oferi altceva”, după propria mărturisire a autorului, în domeniul puțin cercetat al cetăților transilvănene, combinând rezultatele obținute de cercetările arheologice cu cele existente în sursele scrise, în încercarea de a oferi castelologiei (termen generic, cu greu impus în peisajul istoriografic autohton) poziția pe care o ocupă de o bună vreme în rândul scrisului istoric european.

Luând poziție față de maniera „încrâncenat de tradițională” care a dominat (și continuă să domine încă) cercetarea medievistică, excesiv de mult bazată pe valorificarea izvoarelor scrise, Adrian Adrian Rusu pledează încă din debut pentru confruntarea informațiilor puse la dispoziție de acestea cu cele obținute în urma săpăturilor arheologice fără de care istoria oricărei fortificații ar fi mult ciuntită și, implicit, incompletă. În ciuda acestui adevăr evident, arheologia medievală a avut a se confrunta în ultimele decenii cu grave handicapuri, mare parte din acestea datorate nu unor cauze obiective, ci îngustimii concepțiilor celor în mâinile cărora a stat într-o însemnată măsură și destinele acesteia, atitudine incriminată de autor ca persistând până în zilele noastre (cei acuzați fiind unii foști membri ai Comisiei Naționale de Arheologie care au „reușit” după anul 2000 să desființeze orice demers arheologic specializat în cercetarea monumentelor istorice). Maniera în care se face în prezent cercetarea celor aparținând perioadei medievale este la rândul său supusă unei dure corecții, completată de avertismentul că „importul” de arheologi specializați în alte epoci istorice (în multe locuri săpăturile au ajuns pe mâinile unor specialiști în preistorie sau în epoca dacică) nu poate fi eficient pentru o cercetare serioasă, dovedind în plus și lipsa de interes și/sau profesionalism a multor funcționari încadrați în Ministerul Culturii, care nu fac altceva, prin atitudinea lor, decât să încurajeze diletantismul. Consecința acestei stări de fapt, completată cu cea a efectuării unor investigații arheologice fără ca rezultatele acestora să fie introduse în circuitul

științific, este dramatică din momentul în care până în prezent, după cum afirmă autorul, pentru Transilvania „nu posedăm nici un fel de lucrare ce poate să constituie modelul de urmat în redactarea unei monografii arheologice de cetate”.

Discursul critic se menține la cote înalte și atunci când analiza este ațintită asupra operei istoricilor care au avut preocupări anterioare față de subiectul fortificațiilor și cetăților, numeroase corecții consistente vizând scrierile unor istorici cu pondere grea în peisajul istoriografic românesc contemporan, precum Ștefan Pascu, Virgil Vătășianu sau Gheorghe Anghel. Nici propria activitate științifică nu este cruțată, autorul având puterea, spre cinstea lui, să-și amendeze păreri, concepții și interpretări pe care timpul le-a dovedit necomforme cu realitatea (vezi, de pildă, nota 5 de la p. 212 sau nota 3 de la p. 429). Prezenta carte, în ciuda intervalului lung în care, după cum s-a mai precizat, a fost concepută și materializată nu a scăpat nici ea obiecțiilor riguroase cu care orice cercetător ar trebui să fie înarmat, fiind cu smerenie considerată „un text vulnerabil (...) care va deveni și util abia atunci când îi vor fi scoase la iveală provocările, deschiderile și erorile”.

Alcătuită din 6 mari capitole structurate la rândul lor în mai multe subcapitole, lucrarea de față încearcă să stabilească locul și rolul pe care această „efigie-simbol” a Evului Mediu care a fost cetatea (alături de biserică) l-a jucat în cadrul societății de odinioară. Pornind de la constatarea că „Orice istoriografie se consfințește criticând-o constructiv pe cea imediat anterioară”, Adrian Andrei Rusu a încercat să demonstreze în repetate rânduri că fortificațiile medievale nu au avut niciodată o destinație singulară (militară, de atac sau apărare) temperând și nuanțând în paralel și opiniile care acreditau ca principală rațiune a ridicării unor puncte întărite, factorul economic, insistând în repetate rânduri în favoarea polifuncționalității acestora.

După un prim capitol („Abordarea metodologică”) dedicat stabilirii instrumentelor, terminologiei și metodologiilor de lucru utilizate pe parcursul întregii lucrări (poate cel mai critic dintre toate celelalte prin riguroasa discuție asupra istoriografiei române și maghiare îndeosebi), în cel următor („Castelarea Transilvaniei”) sunt investigate preliminariile acestui fenomen, insistându-se asupra moștenirii antichității și a originii și evoluției fortificațiilor de la cele de început (din pământ și lemn) până la cele din perioada Evului Mediu clasic. O bogată informație istorică este consacrată arhitecturii militare a secolelor XIII-XIV, procesul fiind urmărit încă de la începuturile sale (alegerea și pregătirea terenului, materiale de construcție, unelte, meșterii și lucrătorii implicați în lucrări, organizarea șantierului și costurile necesare susținerii acestuia), continuându-se cu descrierea elementelor constitutive (valuri, palisade, șanțuri, cortine, turnuri), și cu amenajările exterioare și interioare (zone de protecție, căi de acces, porți, donjoane, palate, capele, fântâni și depozite de apă, curți interioare, grădini etc), oferind autorului prilejul unor subtile observații legate de aceste aspecte.

Capitolul următor („Polifuncționalitatea fortificațiilor și cetăților”) abordează probleme precum cele legate de organizarea internă (insistându-se asupra atribuțiilor și îndatoririlor personalului care deservea funcționarea fortificațiilor), de puterea și

averile deținătorilor lor și a castelanilor sau de viața din cetăți. Chiar dacă modul de tratare a lucrurilor rămâne și în acest sector al lucrării la cotele de rigurozitate anterior amintite, acesta rămâne, probabil, cel mai deschis dintre toate celelalte publicului larg consumator de istorie, dornic să cunoască aspecte legate de desfășurarea confruntărilor din preajma cetăților sau de viața de zi cu zi din interiorul acestora. Deosebit de utile ni se par apoi corecțiile aduse „cetăților țărănești” – sintagmă des utilizată în perioada regimului comunist, fie din motive ideologice „pentru a face o dublă concesie marxistă (constructori țărani) și națională (români)”, fie dintr-o neînțelegere adecvată a celor mai elementare realități istorice care dovedesc ca „nici o cetate medievală, din oricare perioadă istorică (...) nu a fost vreodată destinată celor mai umile stări ale societății”. Amendarea acestui aspect rămâne notorie cu atât mai mult cu cât cei care l-au susținut au avut o influență serioasă asupra istoriografiei române contemporane, ideile lor fiind utilizate chiar și în prezent (de pildă, în ultimul tratat de *Istorie a Românilor*).

„Subiecte speciale”, al patrulea capitol al lucrării, realizează o incursiune în problematica raportului dintre fortificații și etnicitate, discuția pornind de la constatarea că „Fortificațiile construite în nume etnic nu sunt specifice Evului Mediu” și că societatea acestui interval a fost clădită (și) pe << sisteme de reciprocități >> și nu doar pe o continuă stare conflictuală. În cei privește pe români și activitatea constructoare de cetăți a acestora, autorul, după ce combate o serie de clișee mai vechi sau mai noi legate de această problematică, concluzionează pertinent că aceștia nu au urmărit să-și promoveze autonomia prin fortificații proprii și că identitatea lor pe parcursul respectivului interval n-a depins de acestea. Discuția este extinsă și asupra raportului dintre fortificații și biserici, precum și asupra celor din Moldova, Țara Românească, Dobrogea și aria sudică.

Un eficient instrument de lucru pentru orice cercetător aplecat asupra problematicii cetăților medievale îl constituie capitolul dedicat repertoriului fortificațiilor din secolele XIII-XIV, cuprinzând fortificațiile considerate ca certe (atestare în documente sau prin investigații arheologice), cele presupuse ca aparținând perioadei și pe cele fals atribuite acestuia. Drastic redusă („pentru a cenzura efortul financiar al editării”) partea aceasta a lucrării are drept intenție stoparea intoxicației istoriografiei problematicii în cauză cu date incorecte generate de necunoaștere, ignoranță, confundări de obiective etc.

Ultima secțiune, dedicată „Anexelor”, cuprinde bibliografia și abrevierile bibliografice, de periodice și a publicațiilor periodice, a simbolurilor etc., lista ilustrației prezentă pe CD-ul ce însoțește cartea, rezumatul în limba engleză și indicii de nume proprii ce ușurează mult utilizarea sa ca instrument de lucru eficient, facil de manevrat.

Prin claritatea expunerii punctelor de vedere, solida lor argumentare (consistent susținută de o vastă bibliografie în limba română, maghiară, germană, la care se adaugă cea generală în franceză și engleză), prin permanenta raportare la realități anterioare sau posterioare intervalului propus prin titlu, prin maniera tranșantă în

care au fost abordate un mare număr de probleme, pentru a ne mulțumi să amintim doar atuurile considerate de noi ca fiind cele mai importante ale lucrării de față, suntem convinși ca aceasta va rămâne una de referință, greu de devansat o bună perioadă de timp de acum înainte. Rămâne în egală măsură meritorie și prin semnalul de alarmă lansat la adresa istoriografiei române contemporane, nevoită, pentru a se redresa și alinia evoluției celorlalte istoriografii, nu doar să recupereze un însemnat număr de problematice rămase în ultima vreme deloc sau puțin cercetate, ci să-și și revizuiască modul în care a abordat trecutul istoric.

Ioan Ciorba